

Wstęp

Do rąk Czytelników oddajemy kolejny tom poświęcony dziecku w historii, obejmujący losy dziecka w odrodzonym państwie polskim. O randze tego przedsięwzięcia świadczy udział znakomitego grona badaczy problemów historii edukacji i wychowania.

Pierwszy tom ukazał się pod tytułem *Dziecko w historii – wątek korczakowski*. Kolejny był związany z jubileuszem 1050. rocznicy Chrztu Polski i został zatytułowany – *Dziecko w historii – w kręgu kultury chrześcijańskiej*. Tym razem jest to monografia upamiętniająca 100. rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości, w której podjęto próbę refleksji nad sytuacją dziecka w odrodzonym państwie polskim.

Jako redaktorzy mamy świadomość, że dzień 11 listopada to symboliczna data odzyskania niepodległości i pamiętamy, że był to długi proces, w który zaangażowali się Polacy na ziemiach polskich i za granicą. Była to „generacja ludzi niezwykle utalentowanych, zdeterminowanych ideą odzyskania swojego państwa”, ludzi, którzy czynnie wyznawali wartość miłości Ojczyzny. „W listopadzie ich gorąca miłość do Polski przejawiała się w spontanicznych manifestacjach na cześć wolności i swobody...”¹. Polacy byli wzruszeni, rozradowani i podnieceni. Ze wspomnień ówczesnego polityka, który w tym czasie przebywał w Galicji – Jędrzeja Moraczewskiego (uznawanego za pierwszego premiera niepodległej Rzeczpospolitej) – wynika, że

Niepodobna oddać tego upojenia, tego szału radości, jaki ludność polską w tym momencie ogarnął. Po 120 latach prysły kordony! Nie ma «ich»! Wolność! Jedność! Zjednoczenie! Własne państwo! Na zawsze (...) kto nie szalał z radości w tym czasie (...) Od rana do wieczora gromadziły się tłumy na rynkach miast: robotnik porzucał pracę, chłop porzucał rolę

---

1 P. Skibiński, *Odzyskanie niepodległości w oczach Polaków*, „W Sieci Historii” 2018, nr 11(66), s. 23.

i leciał do miasta, na rynek, dowiedzieć się, przekonać się, zobaczyć wojsko polskie, polskie napisy, orły na urzędach, rozczulano się na widok polskich kolejarzy, ba na widok polskich policjantów i żandarmów².

W listopadzie 2018 roku, doceniając i pielęgnując dzieło odzyskania niepodległości, odwołujemy się do polskich tradycji oświatowych, które stały się inspiracją do podjęcia dyskusji nad przeszłością, teraźniejszością i przyszłością dziecka w kontekście jego potrzeb i przemian społeczno-kulturowych, a także współczesnych wyzwań edukacyjnych i wychowawczych.

Merytoryczny zasób monografii wyznaczony został zgłoszonymi przez Autorów rozprawami, które ujęliśmy w układzie chronologiczno-problemowym. W publikacji zamieściliśmy rozdziały opracowane przez pedagogów, historyków oraz prawników. Dzięki temu nasz przekaz ma wymiar interdyscyplinarny, wieloaspektowy, wyrażony również artystycznie. Chcemy, zgodnie z tezą prof. Jana Żaryna, „osłaniać od niepamięci polską kulturę, dorobek ludzi, którzy żyli przed nami, chcemy wychować także uczniów, którzy nie zapomną z kolei o naszym dorobku”³.

Przygotowując publikację, kierowaliśmy się myślą Jana Pawła II, ponieważ wybór Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową był przełomem w myśleniu o Ojczyźnie. Jan Paweł II o miłości do Ojczyzny napisał:

Ojczyzna – kiedy myślę – wówczas wyrażam siebie i zakorzeniam, mówi mi o tym moje serce, jakby ukryta granica, która ze mnie przebiega ku innym, aby wszystkich ogarnąć w przeszłość dawniejszą niż każdy z nas: a z niej się wyłaniam... gdy myślę Ojczyzna – by zamknąć ją w sobie jak skarb⁴.

W monografii artykuły naukowe podzielono na pięć rozdziałów. Pierwszy rozdział dotyczy praw i wolności obywatelskich w odrodzonej Rzeczypospolitej. Naukowe rozważania rozpoczyna artykuł Elwiry Kryńskiej CUD ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI, w którym zostały przedstawione zasługi Ignacego Paderewskiego i prezydenta Stanów Zjednoczonych Thomasa Woodrowa Wilsona. Dzięki zaangażowaniu m.in. Stanów Zjednoczonych mogło odrodzić się niezawisłe państwo polskie,

² Tamże, s. 23.

³ R. Łatka, *W służbie niepodległej*, „W Sieci Historii” 2018, nr 11(66), s. 82.

⁴ Kard. Karol Wojtyła, *„Ojczyzna”*, Kraków 1988.

obejmujące terytoria zamieszkałe przez ludność polską, któremu należało zapewnić swobodny i bezpieczny dostęp do morza. W kolejnym tekście, Stanisław Bożyk poddał analizie konstytucyjną ochronę praw dziecka w odniesieniu do Konstytucji Marcowej z 1921 roku oraz do kolejnych ustaw zasadniczych, włączając w naukowe rozważania także konstytucję z 1997 roku. Artykuł wieńczy podkreślenie konstytucyjnej rangi rzecznika praw dziecka; urząd ten stoi na straży praw i ochrony dziecka oraz uznaje, że naturalnym środowiskiem rozwoju dziecka jest rodzina. Zagadnienie kultury patriotyzmu w przeszłości i współcześnie w kontekście enkulturacji dzieci i młodzieży przedstawił Jerzy Nikitorowicz, analizując zmiany zachodzące na przestrzeni 100 lat. Podkreślił on także znaczenie Uniwersytetu w Białymstoku jako miejsca kultywowania polskiego dziedzictwa przodków wśród Polaków mieszkających na Litwie i Białorusi.

Drugi rozdział zatytułowany OPIEKA I RATUNEK PRZED ZAGŁADĄ podejmuje konkretne przykłady pracy dla dobra najbardziej potrzebujących obywateli odrodzonej Rzeczypospolitej w okresie międzywojennym i w czasie okupacji niemieckiej. Jedną z organizacji, niosącą wiele form pomocy, był Polski Biały Krzyż, którego działalność dla dobra Polski niepodległej była przedmiotem analizy Elwiry Kryńskiej. Polski Biały Krzyż był organizacją założoną w 1918 roku przez Ignacego Jana Paderewskiego jako sanitarny oddział Armii Polskiej. Organizacja służyła nie tylko żołnierzom, ale także uchodźcom i osieroconym dzieciom z polskich rodzin, którym świadczyła pomoc opiekuńczą. Kluczowe znaczenie w kształtowaniu „zdrowych” rodzin miał Kościół katolicki dzięki misji kapłanów i wiernych świeckich. Jego znaczenie przedstawia artykuł ks. Edwarda Walewandra OPIEKA NAD DZIECKIEM NA LUBELSZCZYŹNIE W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM. Autor opisuje pracę i troskę pasterzy całego Kościoła w dziele wychowania młodego pokolenia. Troszczono się także o uświadomienie religijne rodziny oraz organizowano cykle wykładów o wychowaniu, co miało wspomagać rodziny w edukacji i odbudowie kraju. Obraz Lublina po odzyskaniu niepodległości dopełnia Dariusz Szewczuk, opisujący działalność istniejących w tym mieście instytucji opiekuńczych. Autor skupił swoją uwagę na opiece nad niemowlętami i małymi dziećmi, które doświadczały ubóstwa i bez pomocy organizacji społecznych miały małe szanse na utrzymanie zdrowia, a nawet życia. Rozdział kończy przejmujący, oparty na wspomnieniach, tekst ks. Czesława Galka ZAANGAŻOWANIE SIÓSTR FRANCISZKANEK MISJONAREK MARYI W RATOWANIE DZIECI

ZAMOJSZCZYNY PRZED ZAGŁADĄ W CZASIE OKUPACJI NIEMIECKIEJ. Artykuł ukazuje niezwykle okrutny los, jaki spotykał dzieci Zamojszczyzny w czasie drugiej wojny światowej opisany nie liczbami i statystykami, lecz konkretnymi relacjami świadków tamtych wydarzeń. Autor skoncentrował się na przedstawieniu wybranych działań opiekuńczych i form ratowania dzieci przez siostry zakonne, które narażając własne zdrowie i życie, przy wsparciu życzliwych osób świeckich, uratowały przed śmiercią setki dzieci polskich, żydowskich, ukraińskich, niemieckich i rosyjskich.

Trzeci rozdział INSPIRACJE DO ZMIANY MYŚLENIA O SZKOLE I WYCHOWANIU rozpoczyna artykuł Radosława Dobrowolskiego, który przedstawił działalność edukacyjną w klasztorze Bazylianów w Supraślu w XIX wieku. Bazylianie prowadzili powołane przez Piusa VII unickie seminarium duchowne w Supraślu. W tekście znajduje się również opis losów bazylińskiego klasztoru w okresie likwidacji Kościoła unitów i jego znaczenia dla edukacji i rozwoju religijnego tej chrześcijańskiej wspólnoty wyznaniowej. Kolejny artykuł autorstwa Agnieszki Suplickiej dotyczy uczniów Państwowego Gimnazjum im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Białymstoku. Autorka przedstawiła w nim historię szkoły, warunki materialne oraz liczebność uczniów z uwzględnieniem ich wyznania. Tekst zawiera również informacje odnoszące się do działań wychowawczych zarówno tych oferowanych w szkole, jak i pozaszkolnych form spędzania czasu wolnego. Rozważania na temat wzorowo działającej szkoły Drugiej Rzeczypospolitej kontynuuje Mariusz Ausz. Opisał on pozalekcyjne formy kształcenia i wychowania w Gimnazjum Pijarów w Rakowicach pod Krakowem. Istotną cechą artykułu jest skupienie uwagi na nadobowiązkowych zajęciach dla młodzieży, mających na celu rozwój kulturalny, sportowy i muzyczny, ale także organizowanie prac ręcznych, zabaw i wycieczek krajoznawczych. Wszystkie zajęcia pozalekcyjne, uzupełniane o kolonie letnie i zimowe, pomimo dobrowolnego charakteru były przemysłane przez nauczycieli i miały na celu doskonalenie moralne i fizyczne młodzieży. Rozdział trzeci kończą refleksje o procesie kształcenia w dwóch metaforach Katarzyny Borawskiej-Kalbarczyk. Autorka zwróciła uwagę na dziecko w roli ucznia, które może być nauczane według dwóch strategii: produktywnej (opisującej szkołę jako fabrykę) i konstruktywnej (w której nauczyciel jest architektem uczenia się). Metafora fabryki traktuje klasę jako miejsce produkcji, a zatem nauczyciel pełni rolę kierownika produkcji, który jest zmuszony do osiągnięcia

wysokiej wydajności. Przeciwna metafora widzi nauczyciela jako architekta wiedzy, gdzie uczeń jest aktywnie myślącym podmiotem, który sam konstruuje myśli i wiedzę.

Czwarty rozdział monografii zatytułowany O PODMIOTOWOŚCI DZIECKA – WIZJA PEDAGOGICZNO-LITERACKA zawiera teksty poświęcone wartościom w procesie wychowania i nauczania. Andrei Harbariski w artykule DZIECKO JAKO PODMIOT W MYŚLI ANTROPOLOGICZNEJ LWA TOŁSTOJA I PIOTRA LESGAFTA przedstawił aspekty humanizmu i podstawy wychowania rodzinnego dzieci. Autor podkreślił dokonania pedagogiczne dwóch rosyjskich pedagogów, którzy stworzyli własną wizję nauczania, dążącą do zdobycia pełnego wykształcenia i wychowania moralnego. Temat integralnego wychowania człowieka kontynuuje Łukasz Kalisz, który przywołał postać ks. Jana Bosko – twórcy salezjańskiego systemu wychowawczego. Według tej koncepcji pedagogicznej we wszelkich placówkach opiekuńczych i edukacyjnych należy troszczyć się o zaspokojenie podstawowych potrzeb fizycznych, jednocześnie rozwijając intelekt i duchowość podopiecznego. Jest to więc wychowanie uniwersalne całego człowieka, który potrafi się odnaleźć w realnym świecie, dzięki profesjonalnej edukacji. Analizy literatury dla dzieci i o dzieciach dokonała Anna Józefowicz. Przedstawiła ona wielu autorów i tytuły najnowszej prozy dla dzieci, w której podejmowane są współczesne zagadnienia interesujące młodego odbiorcę. Główną cechą dzisiejszych dziecięcych historii jest radość z bycia dzieckiem, brak trosk, zabawa i liczne przygody. W księgarniach można znaleźć literaturę o dzieciach zatroskanych, chorych, osamotnionych czy przeżywających trudności w rodzinach. Oddzielną kategorię stanowi literatura o dzieciach doświadczających wojen i kryzysów politycznych. Alina Szwarz zaprezentowała myśl humanistyczną Bogdana Suchodolskiego. Artykuł stanowi syntezę dokonań tego cenionego humanisty ze szczególnym zaakcentowaniem ucznia i treści kształcenia. To właśnie treści kształcenia determinują kształt edukacji i stanowią fundament nauczania, dlatego ważny jest ich aspekt humanistyczny rozumiany przez Profesora jako „wiera w wartość ludzkiej działalności twórczej”.

Ostatni rozdział publikacji stanowią OBRAZY MŁODZIEŻY U PROGU XXI WIEKU. Danuta Kamilewicz-Rucińska w tekście ROZWAŻANIA MŁODZIEŻY NA TEMAT MIŁOŚCI zaprezentowała wyniki swoich badań ankietowych przeprowadzonych wśród uczniów olsztyńskich szkół ponadgimnazjalnych oraz wśród studentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Wnioski z badań odzwierciedlają

współczesne przemiany w obyczajowości spowodowane kulturą globalną i odchodzeniem młodzieży od wzorców zachowań przekazywanych przez starsze pokolenie czy instytucje wychowujące, tj. szkołę czy Kościół. Ostatni artykuł autorstwa Julity Rzący dotyczy aktywności w Akademickim Kole Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży przy Uniwersytecie w Białymstoku. Przedstawiono w nim wybrane zagadnienia katolickiej nauki społecznej, które są realizowane w tym prężnie działającym kole naukowym. Autorka przedstawiła także główne osiągnięcia naukowo-organizacyjne koła od momentu jego powstania.

Wszystkim Autorom artykułów zamieszczonych w publikacji składamy podziękowania za ich przygotowanie i wkład w opracowanie monografii. Dzięki temu zapałowi i wnikliwej refleksji, mogła powstać edycja adekwatna do określonej w tytule problematyki.

Dziękujemy Pani Profesor Krystynie Wróbel-Lipowej za recenzję pracy i zgłoszone w niej sugestie, które w istotny sposób przyczyniły się do nadania ostatecznego kształtu niniejszej publikacji.

Mamy nadzieję, że książka spotka się z szerokim zainteresowaniem ekspertów nauk społecznych i humanistycznych, a także władz oświatowych i nauczycieli oraz rodziców, ponieważ w polskiej historiografii wciąż odczuwa się niedosyt prac badawczych związanych z dzieckiem i jego dziejami na przestrzeni wieków.